

**МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ
ПО НАСЕЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ - КАЙРО 1994
(20 ГОДИНИ ПО-КЪСНО)**

*Иван Балев**

Въведение

Конференцията за населението и развитието, организирана от ООН в египетската столица Кайро през 1994 г., сложи началото на едно ново разбиране за глобалните проблеми на Земята. Въпреки трудностите около нейното организиране и провеждане (папа Йоан Павел II отказа да присъства като противник на абортите; ислямски фундаменталисти заплашиха, че ще направят атентат срещу бившата министър-председателка на Пакистан Беназир Бхуто, ако тя участва на конференцията, а иранските аятоласи обявиха, че няма да приемат конференцията, защото целите, които си поставя, и идеите, които проповядва, противоречат на Корана) все пак конференцията се състоя.

Основната цел, която тогавашният генерален секретар на ООН Бутрос Гали посочи в речта си при откриването, е да бъдат обсъдени мерките, които човечеството трябва да предприеме, за да овладее нарастването на населението на планетата. Според прогнози на ООН от началото на 90-те години на миналия век към 2050 г. населението на Земята ще се удвои, т.е. ще бъде около 15 милиарда. Това е число, което не е интересно с нищо друго освен с големия въпрос, който поставя - **има ли ресурси планетата за изхранването на толкова човешки същества и няма ли този процес да изправи едни срещу други по-бедните и по-населени страни срещу по-богатите демокрации, където проблемът с прираста на населението има друго измерение?**

Въпреки че проблемът с раждаемостта стои много остро, целият мюсюлмански свят реагира ожесточено срещу опитите „да бъде ограничено населението на Африка и Азия” и „да бъдат убивани неродени деца”. Дори католиците в много африкански страни се обявиха против опитите за планиране на раждаемостта и разрешаването и легализирането на абортите. Самият папа Йоан Павел II в специална папска була се противопостави на Бутрос Гали и на ООН, твърдейки, че абортите не бива да бъдат легализирани и че планирането на раждаемостта противоречи на християнските догми. Има и още един въпрос, който създава проблеми - този за сексуалните свободи. Ислямските страни твърдят, че тези свободи противоречат на законите на шериата и че западните страни искат от тях да приемат хомосексуализма и безразборните полови връзки, което е обида за Корана. Президентът на Зимбабве Робърт Мугабе по този повод е казал: „Какво означава това - да преследваме тези семейства в нашите страни, които имат повече деца, отколкото развитите страни твърдят, че е лимитът? Ние нямаме нужда да подражаваме на развитите страни и на тяхната морална деградация”.

*Директор на дирекция „Демографска и социална статистика“ в НСИ; e-mail: ibalev@nsi.bg.

1. Световни демографски тенденции

Независимо от трудностите при нейното организиране Международната конференция по население и развитие се състоя в Кайро от 5 до 13 септември 1994 г. под егидата на ООН. Тя е най-голямата в историята междуправителствена конференция по проблемите на населението и развитието с над 11 хил. регистрирани участници, включващи правителства, специализирани агенции и организации от системата на ООН, междуправителствени организации, неправителствени организации и представители на медиите.

Повече от 180 държави участват в преговорите за подготовка на Програмата за действие в областта на населението и развитието през следващите 20 години. Програмата за действие е приета с акламации и подчертава взаимните връзки между населението и развитието. Нейната цел е да бъде ключов фактор за подобряване на качеството на живота на всички хора на планетата.

Конференцията е проведена в решаващ момент в историята на международното сътрудничество. На нея е отчетено, че с нарастването и развитието на световното население и взаимозависимостта му с околната среда възможностите за приемане на подходящи социално-икономически политики, които да насърчат устойчивия икономически растеж за глобално решаване на проблемите, никога не са били по-големи. Никога до този момент световната общност не е имала на разположение толкова много ресурси, толкова много знания и такива мощни технологии, които, ако са подходящо използвани, могат да насърчат устойчивия икономически растеж и устойчивото развитие. Въпреки това ефективното използване на ресурсите, знанията и технологиите за социално справедливо и екологосъобразно развитие се ограничава от политически и икономически пречки на национално и международно ниво.

На конференцията се отчита, че независимо от сериозните промени през последните десетилетия и значителния напредък, постигнат в много области, част от страните и особено развиващите се страни, все още са изправени пред сериозни икономически трудности и неблагоприятна международна икономическа среда, които водят до увеличение на броя на хората, живеещи в абсолютна бедност. Много от основните ресурси в света, от които зависи оцеляването и благополучието на бъдещите поколения, са изчерпани, засилват се проблемите с околната среда, в основата на които са неустойчивите модели на производство и потребление. Безпрецедентният растеж на населението, широко разпространената и трайна бедност, както и социалното и икономическото неравенство заедно с екологичните проблеми, се превръщат в заплаха за благополучието на бъдещите поколения. Отчита се необходимостта от нов глобален консенсус относно засиленото международно сътрудничество по отношение на населението в контекста на неговото устойчиво развитие.

Световното население през 1994 г. се оценява на около 5.6 млрд. души. Докато в относително изражение нарастването на населението намалява, то абсолютният му брой постоянно се увеличава - с повече от 86 млн. души на година. Прогнозите на демографите показват, че този абсолютен прираст на населението ще се запази до 2015

година. **Всяка държава с действията или бездействието си в областта на демографската политика ще реши своето демографско бъдеще.**

Според различните варианти на прогнозата на ООН за следващите 20 години след 1994 г. се очаква броят на световното население да варира от 7.1 млрд. души (според ниския вариант) до 7.8 млрд. души (според високия). Според дългосрочните прогнози до 2050 г. в резултат на изпълнението на Програмата за действие населението ще бъде в границите между 9.8 и 11.9 милиарда души.

По време на конференцията бе отбелязано, че през последните 20 години в много части на света са настъпили забележителни демографски, социални, икономически, екологични и политически промени. Много държави са постигнали съществен напредък в разширяването на достъпа до репродуктивни здравни грижи и регулиране на раждаемостта. Постижения има и в понижаването на смъртността, повишаването на образованието и равнището на доходите. Напредъкът през последните десетилетия в области като употребата на противозачатъчни средства и намалената майчина смъртност, прилаганите планове за устойчиво развитие и подобряване на образователните програми се отчитат като основание за оптимизъм за успешното изпълнение на приетата Програма за действие. В света като цяло се е променил начинът, по който се създават нови възможности за решаване на въпросите, свързани с населението и развитието. Сред най-значителните са големите промени по отношение на репродуктивното здраве, семейното планиране и прираста на населението. Като особено окуражаваща тенденция конференцията отчита засилването на политическия ангажимент за населението, свързаните с него политики и програми за семейно планиране от страна на много правителства. Отбелязва се, че само устойчивият икономически растеж ще засили способността на държавите да отговорят на натиска на очакваното нарастване на населението, ще облекчи демографския преход в страните, където има дисбаланс между демографските процеси и социалноикономическото развитие.

Двете десетилетия, през които трябва да се изпълнява Програмата за действие, ще доведат до по-нататъшно преместване на населението от селските райони към градските райони, както и до постоянни високи нива на миграция между страните. Тези миграционни движения са важна част от икономическите трансформации, настъпили в световен мащаб, и ще бъдат сериозни нови предизвикателства пред страните. Следователно тези въпроси трябва да бъдат решавани в рамките на населението и политиките за развитие. Очаква се до 2015 г. почти 56% от световното население да живее в градските райони (под 45% през 1994 година). Най-бързи ще се окажат темповете на урбанизация в развиващите се страни. Градското население на развиващите се региони е било 26% през 1975 г., но се очаква да нарасне до 50% до 2015 година. Тази промяна ще подложи на огромен натиск съществуващите социални услуги и инфраструктура, голяма част от които не ще бъдат в състояние да се разширят със същата скорост като тази на урбанизацията.

Конференцията приключва със заключения и приемане на Програма за действие през следващия 20-годишен период. Общо е мнението, че са необходими бързи усилия за стабилизиране на населението в света и постигане на устойчиво развитие. Програмата има за цел да очертае рамката за подобряване на качеството на живот на

сегашните и бъдещите поколения. Препоръките за действия са направени в дух на консенсус и международно сътрудничество, като същевременно се признава, че формулирането и прилагането на политики, свързани с населението, са отговорност на всяка държава и трябва да се вземе предвид икономическото, социалното и екологичното разнообразие от условия във всяка страна с пълно зачитане на различните религиозни и етични ценности и културни и философски убеждения на хората.

Приетата Програма за действие препоръчва на международната общност набор от важни за населението количествени и качествени цели за развитието му, които са взаимно подкрепящи се. Сред тези задачи и цели са: устойчив икономически растеж в контекста на устойчивото развитие; образование, особено за момичетата; справедливост и равенство между половете; намаляване на детската и майчината смъртност; предоставяне на универсален достъп до репродуктивно-здравни услуги, включително семейно планиране и сексуално здраве.

Много от количествените и качествените цели в приетата Програма за действие изискват допълнителни ресурси, но в контекста на разходите за военни цели в световен мащаб разходите за населението изобщо не изглеждат големи. Отбелязва се, че някои от целите ще изискват малки допълнителни финансови ресурси. Но за да се отговори на необходимостта от ресурси за изпълнение на заложените в Програмата цели ще бъдат необходими допълнителни ангажименти както от страна на развиващите се страни, така и на развитите. Това ще бъде особено трудно за някои от развиващите се страни и някои от страните с икономики в преход, които изпитват значителни финансови ограничения.

Съществува общо признание, че през следващите 20 години не се очаква правителствата да постигнат всички цели и задачи, приети на международната конференция за населението и развитието. Но това не отменя задълженията и отговорностите на страните да полагат активни усилия за постигането на тези цели. Определена роля се очаква да играят и многобройните неправителствени организации в сферата на населението, околната среда, образованието и т.н. и партньорството между тях и правителствата ще има пряко положително влияние върху изпълнението на приетата в Кайро Програма за действие.

2. Българското участие в конференцията

На конференцията в Кайро участва и делегация от България, водена от министъра на труда и социалната политика през 1994 г. Евгени Матинчев. В приветственото слово на министъра се изразява дълбокото убеждение на страната ни, че конференцията е посветена на един сериозен проблем - състоянието на човешкия капитал и неговото развитие. Правителството на Република България възлага много надежди на диалога по проблемите на населението и съгласуваните усилия на всички страни. В изказването си Е. Матинчев подчертава, че интересът на нашата страна към работата на конференцията не е случаен. Той се обяснява с факта, че между страните, поели по пътя към демокрация и пазарна икономика, България се отличава с отрицателно демографско развитие, което от година на година продължава да се влошава. Всички демографски процеси се отличават с негативни тенденции, които

водят до значително намаляване на населението в страната. От началото на 90-те години населението на страната постоянно намалява. Министърът привежда данни от проведеното към края на 1992 г. преброяване на населението и жилищния фонд, според което страната преживява безпрецедентен демографски колапс, който ярко контрастира на фона на традиционното увеличение на населението от началото на 20 век.

Като цяло демографските тенденции в България са общи за всички страни в преход: намаляване на раждаемостта, относително висока обща смъртност, висока детска смъртност, висок процент на абортите, увеличение на ражданията извън брака, остаряване на населението. Няколко фактора определят тези негативни тенденции. Сред най-важните са социално-икономическите - спадът на жизнения стандарт, увеличаването на разходите за издръжка на дете, увеличаването на лицата, живеещи под линията на бедността и други. Това е следствие главно от спада в реалните доходи на младите домакинства и трансформацията на потреблението, което се свежда предимно до храна. Нарастващата безработица и липсата на възможности за работа за много млади хора също допринасят за негативните демографски тенденции. Има пряка зависимост между нивото на безработица и раждаемостта в почти всички страни. Общият спад в социалните фондове в периода на реструктуриране на икономиката също оказва отрицателно въздействие върху здравето състояние на населението и особено върху репродуктивното здраве.

В словото си Е. Матинчев специално акцентира върху ролята на външната миграция за демографското развитие на страната след 1990 година. Между 1986 и 1992 г. приблизително 476 000 български граждани са се изселили от страната - главно в съседна Турция, Западна Европа, Съединените щати и Канада. Тази емиграция се отразява отрицателно на изпращащата страна, защото в нея участват предимно млади хора. Това води до допълнителна загуба на човешки капитал, тъй като е малко вероятно бъдещите поколения на емигрантите да се завърнат в страната на своите родители. За страните в преход, както отбелязва ръководителят на българската делегация, трайно решение на проблема с емиграцията може да бъде създаването на подходящи условия за насърчаване на потенциалните емигранти да останат в страната, по-специално чрез осигуряване на благоприятни социално-икономически условия и възможности за развитие.

В усилията си за преодоляване на отрицателните демографски тенденции, България предприема необходимите мерки за облекчаване на социалната цена на прехода към пазарна икономика. Проблемите на възпроизводството на населението са главна грижа на редица държавни институции. Въпреки това, предвид сериозния спад в икономиката и затруднения достъп на български стоки към традиционните пазари на Западна Европа след прилагането на санкциите на Съвета за сигурност срещу Федерална Югославия (Сърбия и Черна гора), България е изправена пред значителни трудности поради липсата на ресурси да реши успешно демографските си проблеми.

В заключителната част от словото си Е. Матинчев още веднъж изтъква, че решаването на демографските проблеми е тясно обвързано с икономическото развитие, опазването на околната среда и гарантиране спазването на човешките права. Сложността на демографските проблеми изисква разработването на отговорен подход от страна на всички участници в конференцията и постигането на широк консенсус по

текстовете на Програмата за действие, която без съмнение ще бъде един балансиран документ.

Защо се спирам подробно на това слово, произнесено от ръководителя на българската делегация? То съдържа два момента, върху които ще акцентирам. Първо, от словото става ясно, че **демографските проблеми на България не са от вчера**. Вече 25 години страната върви по една непозната демографска пътека, която не е известно докъде ще ни доведе. С това слово се дава косвен отговор на всички критики, появили се през последните няколко години, за които проблемите, свързани с населението и неговото развитие са тяхно откритие. Второ, цитираните в изказването на ръководителя на българската делегация данни са от преброяването на населението и жилищния фонд, проведено към 4.12.1992 г. от Националния статистически институт. С други думи, **НСИ е първата институция в България, която установи обратна в демографските тенденции и алармира обществото и органите на управление.**

Нека като пряк участник в подготовката и провеждането на това преброяване припомня как се стигна до него. В края на 1985 г. бе проведено поредното преброяване. Резултатите са известни и са намерили място в повече от 40 тома. Населението на България по данни от това преброяване достигна 8 948 649 души. България бе на прага на 9-милионния си жител. И точно когато в края на 1989 г. се очакваше страната да прескочи този праг, се случи голямата емигрантска вълна на български граждани от турски произход към Турция. Само в рамките на 4 - 5 месеца страната бе напусната от неизвестен брой лица. Това обстоятелство промени плановете на Програмно-целевия колектив по преброяването в Централното статистическо управление, който тогава готвеше провеждане за първи път в нашата статистическа практика на микроцензус в края на 1990 година. С цел да бъде обхваната тази емигрантска вълна беше решено в края на 1991 г. да се проведе изчерпателно преброяване, за да се получи точна представа за броя на населението в страната. През 1991 г. Седмото Велико народно събрание избра за председател на НСИ в съответствие с новия Закон за статистиката проф. Захари Карамфилов. По организационни причини преброяването, което вече беше в ход през 1991 г., беше спряно от проф. Карамфилов и насрочено за декември 1992 година. Преброяването на населението и жилищния фонд към 4.12.1992 г. изпълни своята цел - предостави картина за броя и основните структури на населението, включително и по възстановени признаци като етническа група, майчин език и вероизповедание. За период от 7 години населението на страната бе намаляло с 461 хил. души и в края на 1992 г. наброяваше 8 487 317 души. От 11.6 на хиляда през 1986 г. коефициентът за обща смъртност се покачва на 12.6 на хиляда в края на 1992 година. За илюстрация, през 1965 г. той е бил 8.1, през 1970 г. - 9.1, а през 1973 г. - 10.3 на хиляда. Оформилят се много нисък прираст на населението в края на 80-те години, а от 1990 г. насам и в отрицателен, е резултат от достигнатото изключително ниско равнище на раждаемост, както и от тенденцията на покачване на общата, а след 1970 г. и на повъзрастовата смъртност на населението. Едновременното намаление на раждаемостта и покачване на смъртността доведоха до твърде неблагоприятното развитие на естествения прираст. Според данните за естественият движение на населението за периода 1986 - 1989 г. коефициентът за естествен прираст е със стойности близки до нула, а след 1990 г. - с отрицателни стойности. За този период положителната величина

на абсолютния естествен прираст постепенно се редуцира в отрицателна: от 41 хил. общо за периода 1986 - 1989 г. абсолютният естествен прираст се снижава на минус 37 хил. за периода 1990 - 1992 година. Общият баланс в естествения прираст за целия период след 1985 г. възлиза само на около 4 хил. души. **Съществена роля в демографското развитие на България през този период има интензивната външна емиграция.** По извършени оценки броят на напусналите страната през периода 1989 - 1991 г. е около 386 хил. души. Ако към тях се прибавят и всички емигрирали, но нерегистрирани от официалната статистика за периода 1986 - 1988 г., както и изселилите се през 1992 г., общият брой на емигриралите лица нараства на 476 хил. души. От това следва, че почти цялото намаление на броя на населението в периода между преброяванията през 1985 и 1992 г. се дължи на външната емиграция. Изложените тук данни са убедително доказателство, че НСИ е **първата институция, предупредила обществото за настъпилите драматични и до този момент необратими промени в основните демографски процеси.**

В световен мащаб обзорът на демографската ситуация и настъпилите промени за последните 20 години след приемането на Програмата за действие от международната конференция в Кайро показва, че броят на световното население е нараснал от 5.7 млрд. през 1994 г. до 7.2 млрд. през май 2014 година. Очаква се в следващите години съществено да се увеличи броят на населението на Африка. Съгласно прогнозите на експертите към 2050 г. темповете на нарастване на жителите на Черния континент ще надвишат повече от 6 пъти тези на населяващите Азия.

3. Демографски тенденции в България през периода 1994 - 2013 година

Какви са основните параметри на населението в България към 1994 г., когато се проведе конференцията в Кайро, и какво се е променило през следващите години до днес? Каква е равнотетката двадесет години по-късно?

В унисон със започналото от 1990 г. намаление на населението в края на 1993 г. населението на България е 8 459 763 души. В края на 2013 г. то възлиза на 7 245 677 души, или за 20 години намалява с 1 214 хил. души (с 14.3%). И през първото десетилетие на новия 21 век продължиха негативните промени в броя на населението на България. Тези данни дават основание да се акцентира върху отделните демографски процеси, които формират цялостното развитие на населението в страната. Демографският упадък е функция на общото социално-икономическо състояние в страната. Върху броя на населението през последните 20 години осезателно влияние оказват протичащите дълбоки промени в динамиката на естественото движение на населението (раждаемост и смъртност). Броят на живородените през периода 1994 - 2013 г. е 1 432 хил., а на умрелите - 2 255 хил. души. Като резултат от по-големия брой на умираанията от ражданията отрицателният естествен прираст възлиза на 823 хил. души. Външномиграционните процеси (изселвания от страната и заселвания в нея) са вторият фактор, който участва във формирането на населението. През периода 1994 - 2013 г. отрицателното салдо от външната миграция косвено се оценява в размер на 391 хил. души.

Намаляването на населението в България е най-значителната разлика в сравнение със световните демографски тенденции - бързо нарастване на населението, интензивна миграция, урбанизация и остаряване на населението. Глобалните тенденции в развитието на населението скриват значителните и с увеличаваща се разнородност демографски събития по целия свят. Докато плодовитостта и прирастът на населението продължават да бъдат високи в най-слабо развитите страни, намаляване на раждаемостта и плодовитостта, както и остаряване на населението, се наблюдават почти навсякъде другаде.

Раждаемостта трайно намалява в България от десетилетия. След регистрирания „бейби бум“ след края на Втората световна война (коефициент на раждаемост през 1950 г. - 25.2 на хиляда) равнището на раждаемостта неотклонно намалява. Само временен характер имат предприетите мерки за насърчаване на раждаемостта през 70-те години (1974 г. - 17.2 на хиляда). С прехода към демокрация и пазарна икономика раждаемостта започва да не надхвърля границите на 10 на хиляда. През 1994 г. коефициентът на обща раждаемост е 9.4 на хиляда, а през 2013 г. - 9.2 на хиляда. С изключение на периода 2008 - 2010 г., когато коефициентът на раждаемост има стойности 10 и малко над 10 на хиляда, през останалите години той е под този праг, а „дъното“ (засега!) беше достигнато през 1997 г., когато живородените са общо 64 хил., а коефициентът на раждаемост - 7.7 на хиляда.

Тоталният коефициент на плодовитост е един от основните показатели, с които се характеризира плодовитостта на жените. През 1994 г. стойността на коефициента е 1.37, а през 2013 г. - 1.48 деца. **Увеличението на този показател е едно от малкото положителни неща, случили се през последните 20 години в демографската история на България.** От началото на новото столетие тоталният коефициент за плодовитост непрекъснато проявява тенденция да расте, но все още остава далече под необходимото ниво от 2.1 деца за просто възпроизводство на населението. Моделът на демографско възпроизводство се ориентира към норма от 1 - 2 деца в семейство и е отражение на много фактори, като решаващи са промените в отношението на новите поколения родители към децата им - желание да им дадат максимално добро образование, а оттам и най-добри възможности за бъдеща реализация. Този процес вписва България в общата тенденция на бърз спад в раждаемостта, характерен за цяла Европа.

Броят на жените във фертилна възраст (15 - 49 навършени години), или размерът на родилните контингенти и тяхната плодовитост, са друг фактор, който оказва съществено влияние върху равнището на раждаемостта и определя характера на възпроизводството на населението. Броят на жените във фертилна възраст към 31.12.1994 г. е 2 056 хил., а в края на 2013 г. - 1 601 хиляди. Спрямо 1994 г. жените във фертилна възраст намаляват с 455 хиляди. Променя се и самата възрастова структура на фертилния контингент. Трябва да се има предвид, че близо 90% от ражданията се осъществяват от жени на възраст от 15 до 34 години, които през 2013 г. са 839 хиляди. В сравнение с 1994 г. техният брой е намалал с 313 хил., или с над една четвърт. Броят на жените в тази възрастова група намалява основно поради по-малкия брой момичета, които влизат във фертилна възраст, и емиграционните процеси.

За двадесетгодишния период се променя средната възраст, при която жените раждат дете, и средната възраст за раждане на първо дете. През 1994 г. първото дете е раждано от жените, когато са били средно на 22.1 години, а през 2013 г. - на 26.5 години, или установява се нарастване на средната възраст с 4.4 години. Подобно е увеличението и при средната възраст за раждане на дете. Тя се увеличава от 24.0 години през 1994 г. на 27.9 години през 2013 година. Репродуктивните права се определят като основни човешки права, признаващи правата на семействата и индивидите да решават свободно, без намеса и насилие, колко деца да имат и на какъв интервал. Това е основно право, което се приема за неотменимо.

От седемдесетте години на 20 век съвместното живеене без брак стана често явление в много страни. Преди посочения период не само че то беше сравнително рядко срещано, но съжителстващите двойки имаха специфични характеристики, включително нежелание да встъпват в брак (поради „сянката“ на евентуален развод или по икономически причини), или се противопоставяха на брака по идеологически причини. От 70-те години съвместното живеене без брак стана алтернативен начин за двойките в много страни да живеят или да тестват семейния живот до такава степен, че е било предложено да се наричат „сексуални съжителства“. Съответни данни за тях ни разкриват родените деца в такива съжителства. В България през годините на прехода се наблюдава **трайна тенденция на увеличаване на извънбрачните раждания**. Техният относителен дял през 1994 г. е 24.5%, преминава през 42.0% в началото на новото столетие и достига 59.1% през 2013 година. През 2013 г. броят на живородените извънбрачни деца е 39 375 от всички живородени. Относителният дял на извънбрачните раждания в селата вече надхвърля две трети (68.4%). Високата извънбрачна раждаемост е резултат от значителното нарастване на броя на фактическите съжителства сред младите хора. За 69.9% от извънбрачните деца има данни за бащата, което означава, че тези деца най-вероятно се отглеждат в семейна среда от родители, живеещи в съжителство без брак.

Другият демографски процес, който заедно с раждаемостта пряко се отразява на броя и структурите на населението, е смъртността. След достигнатото най-ниско равнище в средата на 60-те години на 20 век (7.9 на хиляда през 1964 г.) смъртността започва да се увеличава и от 1990 г. умиранията в България стават повече от ражданията. През целия период от 1994 г. досега умиранията не са паднали под границата на сто хиляди. През 1994 г. броят на умрелите лица е 111 787, а през 2013 г. - 104 345. Но коефициентът на обща смъртност сега е 14.4 на хиляда срещу 13.2 на хиляда през 1994 година. Като **положителен факт трябва да се приеме намаляването на равнището на детската смъртност през годините след конференцията в Кайро**. Нейното равнище през 1994 г. е било 16.3 на хиляда, а през 2013 г. спада до 7.3 на хиляда, или намалява повече от два пъти. Положителна тенденция се установява и при преждевременната смъртност, която показва дела на умрелите лица на възраст до 64 навършени години. Делът на лицата, починали преди да навършат 65 години, през 1994 г. е бил 29.3%, а през 2013 г. спада до 22.4%. Повече от една трета от мъжете (36.8%) обаче не достигат до 65-годишна възраст срещу една пета от жените (20.0%). Различната смъртност при двата пола предопределя и различната средна продължителност на живота при жените и мъжете. През 1994 г. средната

продължителност на живота при раждане е била 70.8 години. В края на 2013 г. продължителността на живота вече достига 74.5 години. Съществуващата разлика между двата пола както във всички държави, така и в България се запазва в полза на жените. Днес българките доживяват средно до 78.01 години, а мъжете - само до 71.02 години. За 19 години средната продължителност на живота при мъжете се е увеличила с 3.9 години, а при жените - с 3.2 години.

Международната миграция участва активно във формирането на броя и структурите на населението в страната и е присъствала неизменно в демографската история на България. В началото на 20 век тя е била както под формата на заселвания в страната на българско население от територии, останали извън пределите на България, така и като изселвания на население с небългарски произход извън границите на страната. След 1990 г. за кратък период от време емиграцията стана основна причина за намаляване на населението на България. През 20-годишния период след конференцията в Кайро външната миграция значително намали размера си. Същественото е, че в миграцията най-активно участват младите хора на България на възраст от 15 до 34 години. Според оценка за отрицателния миграционен прираст България е загубила 391 хил. души, които представляват почти една трета от цялото намаление на населението през периода 1994 - 2013 година. Загубата на младо население едновременно означава загуба на бъдещ човешки капитал за страната. Една част от децата на тези млади хора ще се родят зад граница и никой не може да каже дали те ще се завърнат в родината на своите родители. Практиката в някои от страните, известни с големия си брой имигранти още от втората половина на 20 век, като Германия, Франция, скандинавските страни показва, че в тях вече живее трето поколение наследници, които са напълно натурализирани и интегрирани в новата си родина.

Вследствие на неблагоприятните тенденции в развитието на ражданията, умиранията и миграцията настъпват значителни изменения във възрастовата структура на населението у нас. Продължава процесът на остаряване на населението. В края на 2013 г. лицата на 65 и повече навършени години са 1 418 хил., или 19.6% от населението на страната. За сравнение в края на 1994 г. тези лица са били 1 252 хиляди. В абсолютен брой увеличението е със 166 хил., или с 13.3 процентни пункта. Обратно, в края на 1994 г. децата до 15 години са били 1 528 хил., или 18.1% от общия брой на населението. В края на 2013 г. **броят на децата намалява и е тревожно нисък** - под границите на един милион - 966 хил., а дялът им намалява до 13.7%. За сравнение ще посоча, че 80 години по-рано - в края на 1934 г., при население малко над 7 млн. души децата в страната са били 2 159 хил., а относителният им дял е надхвърлял една трета (35.5%). Един внимателен анализ на възрастовата структура вече определено говори за нейната дебалансираност, особено като се има предвид непрекъснатото нарастване на броя и дела на лицата над 80-годишна възраст („старите“ стари). И към настоящия момент България е сред страните с най-остаряло население не само в Европа, но и в света.

Към 31.12.2013 г. общият коефициент на възрастова зависимост е 50.0%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат две лица в активна възраст. За сравнение, през 1994 г. този коефициент е бил 64.6. Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира чрез коефициента на демографско

заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 - 19 години) и броя на излизащите от трудоспособна възраст (60 - 64 години). Към 31.12.2013 г. това съотношение е 62. За сравнение, през 1994 г. всеки 100 лица, излизащи от трудоспособна възраст, са били замествани от 119 млади хора.

Остаряването на населението води до повишаване на неговата средна възраст, която от 38.5 години през 1994 г. нараства на 43.0 години в края на 2013 година.

Тенденцията за урбанизация на населението в България е в унисон със световните тенденции. През 1993 г. само малко над половината от населението на България е живяло в градове. В края на 2013 г. делът на градското население е достигнал 73%. Тази концентрация на населението в няколко големи градове неизбежно води до по-нататъшно обезлюдяване на цели райони. В края на 1994 г. в 2 028 населени места населението е било под 200 души. Сега техният брой е достигнал до 2 529, а в още 1 203 населени места постоянното население е между 200 и 500 души.

4. Тенденции в развитието на населението след 2014 година

Глобалните тенденции в развитието на населението на национално, континентално и световно ниво ще продължат - населението ще се увеличава бързо, застаряването на населението ще обхваща все повече региони и страни, урбанизацията и миграцията ще продължат да бъдат рамка за цялостното развитие. Без адекватно разбиране за това как светът ще се променя от демографска гледна точка бъдещото планиране и дневен ред на обществото ще имат малка стойност. Поради тази причина динамиката на населението се подчертава в заключителните документи на много международни форуми като конференцията на ООН „Рио+20” - „Бъдещето, което искаме”, и в доклада на ООН за развитието след 2015 г. - „Реализирането на бъдещето, което искаме за всички”.

Въпросите, свързани с динамиката на населението, са широки и комплексни. Продължаващите демографски промени основателно предизвикват тревога и се включват в дневния ред на международни и национални форуми за развитие. На преден план ще излизат въпроси, свързани с икономическото развитие, като заетост, разпределение на доходите, бедност, социална защита и социално осигуряване. Все по-важен ще става достъпът до качествено здравеопазване, образование, жилищна среда, храна и енергия. Динамиката на населението влияе, но е и повлияна от устойчивостта на градовете и селските райони, условията на околната среда и измененията в климата.

Насърчаването на благоденствието на настоящите и бъдещите поколения ще стане основната цел на бъдещата програма за устойчиво население. Стабилно социално развитие - намаляване на бедността, повишаване на жизнения стандарт и подобряване на благосъстоянието, подобряване на качеството на живота - не е възможно без икономическо развитие - увеличаване на производството на стоки и услуги, а то не може да бъде отделено от промените в околната среда, включително на трансформациите, деградацията и изчерпването на природните ресурси. Една устойчива връзка между социалното, икономическото и екологичното развитие ще изисква не само по-балансирано разпределение на икономическите ресурси, но също така и преминаване към зелена икономика, характеризираща се с устойчиви модели на

потребление и производство. Динамиката на населението има критично влияние върху всеки един от тези три стълба (социално, икономическо и екологично развитие) и разглеждането им ще бъде в центъра на бъдещия дневен ред.

Остаряването на населението се извършва най-бързо в развитите страни и представлява значително постижение, но то започва да протича бързо и в развиващите се страни, които ще „остаряват”, преди да станат богати. Този факт ще създаде значителни предизвикателства за държавите, които искат да подобрят системите си за здравеопазване и социалноосигурителните програми, включително пенсионните системи. Освен това, докато урбанизацията е достигнала почти максималните си размери в развитите страни и се забавя в напредналите развиващи се страни, то в най-слабо развитите страни от Африка и Азия тя ще се засилва като процес. В тях ще се регистрира най-бърз прираст на градското население. В много случаи урбанизацията ще бъде „трамплин“ към следваща емиграция. През последните две десетилетия броят на международните мигранти като дял от световното население се запазва постоянен, но като абсолютен брой непрекъснато се увеличава.

Според прогнози на международни организации броят на населението през периода 2014 - 2050 г. ще намалее в повече от 40 държави. В абсолютно изражение най-значително това ще се наблюдава в Германия, Китай, Полша, Руската федерация, Румъния, Сърбия, Тайланд, Украйна, Япония и други. За съжаление, нашата страна също е в този списък. Според прогноза, разработена в НСИ, населението на България в средата на 21 век се очаква да намалее до 5 748 хил. души. Подобна участ ще застигне и много други страни, особено в Източна Европа, а също и в Източна, Югоизточна и Западна Азия. Специалистите предполагат, че през 2025 г. световното население ще наброява 8.1, а през 2050 г. - 9.6 млрд. души.

Заклучение

Няма страна в света с универсален модел за справяне с демографските проблеми при продължаващо остаряване на населението. България е сред малкото страни с прогресивно намаляване и застаряване на населението. Ефектът от остаряването е намаляване на работоспособното население, натоварване на пенсионната система, натоварване на здравната система. Съвременното семейство става все по-малобройно и се свежда до двама родители с 1 - 2 деца или до един родител с деца. Това на практика означава, че няма да има достатъчно млади, които да поемат грижата за възрастните хора. Тя все повече ще пада върху държавата.

В България намаляването на населението е основният демографски проблем. И не е толкова важно дали говорим за криза или катастрофа. Упадъкът е факт и той се превръща все повече в един експлозивен проблем. Трябва да се намерят начини и най-вече средства тази бъдеща експлозия да бъде обезвредена. Не е важен само броят на населението, а и стандартът на живот, и здравословното състояние на хората. Демографската политика трябва да е комплексна и с дългосрочен характер. Демографските проблеми засягат всеки аспект от живота. Нужно е да се акцентира върху жилищната, данъчната, семейната политика, семейните надбавки, отпуските по

майчинство, родителските отпуски. Положителни примери за решаване на проблемите с населението има поне в няколко страни като Ирландия, Франция и други.